

szemle

Három új Krúdy-kötet

A 2005-ös és 2006-os évek bötermőnek bizonyultak a Krúdy-kutatás szempontjából. Három új kötet jelent meg: kettő a Szegedi Tudományegyetemen működő műhelyből került ki, mester és tanítvány munkája, a harmadik pedig Budapestről. Mindhárom kötet egy-egy többé-kevésbé következetesen kifejtett gondolatmenet köré épül föl – már ez is örvendetes –, ezenkívül mindhárom szerző új nézőpontot vezet be a Krúdy-kutatásba.

Fried István új könyvében a tőle már megszokott módon gyűjtötte kötetbe kedves szerzőinek egyikéről, ezúttal Krúdy Gyuláról megírt tanulmányait *Szomjas Gusztáv hagyatéka* címmel. A tanulmányokat nemcsak a tárgy köti össze, hanem az alkalmazott módszer is. Ez viszont a szerző többi kötetével is rokonítja a most újonnan megjelentet, többek között az *Őreg Jókai nem vén Jókai* cíművel. A bevezetőben megfogalmazottak értelmében három évtizednyi regény- és novellatermésen elemzi Fried István a már a kortársak által is Krúdyhangnak nevezett beszédmód változatait és változásait. Azt vizsgálja, hogy a századelő modernségének releváns problémái: az elbeszélhetőség, a személyiség létesíthetősége, a nosztalgia, az irónia, az érzelmesség és az elidegenítés hogyan vetődnek fel a Krúdy-művekben.

Az első fejezetben Fried István feltérképezi Krúdy lehetséges olvasmányait – maradok a 'lehetséges olvasmányok' kifejezésnél, jöllehet Fried hivatkozik könyvtári kölcsönzésekre, de a kölcsönzés nem jelent bizonyíthatóan olvasást

is. Ezen valószínűsíthető olvasmányok továbbélését vizsgálja a Krúdy-szövegekben, és megállapítja, hogy: „a Krúdy-regény [...] az olvasmányokat motivikus tényezőként használja föl” (34. o.). Ezt követően Fried István felvázolja azt a szellemi koordináta-rendszert, amelynek Krúdy, az író a függvénye, elhelyezve benne mind a magyar, mind a külföldi elődöket, kedvenc regényírókat Dickens-től Thackeray-en és Turgenyevén át Jókaiig, s őket is összeveti a korabeli populáris kultúra Krúdy számára is elérhető újdonságaival. Az elődökre való hivatkozás visszatérő motívuma a kötetnek, ám Fried István elmulasztja feltenni a kérdést, hogy ezen szerzők szövegeinek a vizsgálata mivel járulhat hozzá a Krúdy regények, novellák jobb megértéséhez. Gyakorlott szemmel fedez fel az intertextuális utalásokat, de nem elemzi hatásukat az adott szövegben. A Krúdy által felidézett regények katalógusszerű felsorolása mellett szívesen olvastunk volna többet arról, hogy ezek milyen többletjelentéssel láthatják el a Krúdy-szövegeket, hogyan pontosítható segítségükkel Krúdy viszonya az európai irodalomtörténeti hagyományhoz (kilépve végre a „mikszaáthos”, „jókaias” korszak és hasonló meghatározások által kínált értelmezési keretből, amelytől a szerző el is mozdul).

A vizsgálat alá vett szövegek részben novelláskötetek (*A tegnapok kódlovagjai*, *Az élet álom*, *Első szerelem*), részben regények (*Francia kastély*, *Hét bagoly*, *Valakit elvisz az ördög*, *Boldogult úrfikoromban*, *Rezeda Kázmér szép éle-*

te, *Ne Velszi herceg*). Főbb, visszatérő vizsgálati szempontjai hívószavakban a következők: a nosztalgias és az attól eltávolító ironikus hang szembesítése; a mindenkori szerző állásfoglalása a korabeli modernség legégetőbb kérdéseiről; a történetek elbeszélhetősége; a szubjektum leírhatósága, megalkothatósága, az elbeszélők elhiteltelenülése; az idő megváltozott mozgása, illetve megváltozott érzékelése; az elbeszélő idő és az elbeszélés idejének viszonya. Fried, maga is a modernség világképén belül maradva így summázza válaszát a klasszikus modernség irodalmának egyik legfontosabb kérdésére: „a regényforma olyan új alakban létezik [...], amely [...] éppen a totalizáló örökségtől fordul el, a [...] fejlődéselvtől, a világirodalmi és/vagy nemzeti irodalmi folyamat majdnem problémátlan kontinuitásának képzetétől. Ennek ellenében meghatározott alakzatok létrehozhatatlanságára vetődik a hangsúly, búcsúzva a regényvilág megteremtettségének illúziójától” (176. o.).

Jóllehet kínálkozhat az összevetés Balzac *Emberi Színjáték* című ciklusa és a Rezeda Kázmér alakja által összekötött regények között, miszerint a Barta András által az *Utazások a vörös postakocsin* című kötetben összegyűjtött regények kiadnák a Nagy Összeomlás előtti élet erkölcsrajzát, vidéki és fővárosi jelene-tekben elbeszélve. Ezt a gondolatot a szakirodalomban Fried István előtt Bori Imre vetette fel *Krúdy Gyula* című kismonográfijában, ám ő csak megemlítette, nem fejtette ki alaposan ezt az ötletet (Bori Imre: *Krúdy Gyula*, Újvidék, Fórum, 1978. 73. és 103. o.). Mégsem értek egyet a szerzővel, egyrészt mert Krúdy regényciklusa nem tör olyan teljességre és az élet átfogó ábrázolására, mint a balzaci mű teszi, melynek bevallott szándéka a francia társadalom egészének bemutatása, bírálata, földrajzi és szociológiai értelemben egyaránt. A *Vörös postakocsi*

előszavában Krúdy a pesti vásárt és a bábukat említi, a szövegközi utalás tehát inkább kötné a művet a Thackeray *Hűség vásárához*, mintsem az *Emberi színjátékhoz*, amelyről viszont egyáltalán nem tesz említést Krúdy. Másrészt a Krúdy-mű mögött nem áll olyan egységes világnézet, filozófia vezérelvként, mint amilyenre Balzac saját művét kívánta építeni. Az átfogó gondolat hiánya, illetve megléte az, ami összehasonlíthatatlanul mássá teszi a két ciklust.

Hasonlóképpen nem tudok egyetértetni a szerzőnek a *Boldogult úrfikoromban* című regényre vonatkozó állításával, és ennek folyományaival: „a látszólagos eseménytelenségbe bele van hallgatva még a nemzeti történelem is, a regény eseménysorozatát a történelmi változások indítják meg, valamint a szűkebb térre szorítottság mintegy allegorizáló funkcióval rendelkezik” (256. o.). Ha nem tévedek, arra utal itt a szerző, igaz, kevéssé kifejtetten, hogy a kocsmaszobába való beszorulás valamiképp a Trianon utáni összeszűkített határok allegóriája lenne. Ezt nem látom megalapozottnak a Krúdy-szövegben, hiszen a szereplők tere nem csökken a regény folyamán valami megelőző tágassághoz képest, néhány megjegyzés egyenesen arra enged következtetni, hogy a szereplők életük javát hasonló, zárt terekben töltötték. A kisregény éppen azt mutatja be, hogy mindenki folytatja az összeomlás előtti életét. Főként pedig azt, hogy nem történt meg az a katarzis, amire olyan nagy szükség lett volna, hiszen a felelevenített emlékek mind-mind arról tanúskodnak, hogy a szereplők számára semmi értékes nem veszett el, minden pótolható, mert nem is voltak értékeik, sem gazdasági, sem pedig erkölcsi értelemben. Nem a nosztalgia kisszerűsége és az ahhoz kapcsolódó irónia hatja át a szöveget, mint ahogy Fried István írja (269. o.), hanem az a tragikomédia, szatíra, hogy az eltűnt birodalomból hajdani alattvalói

emlékezete nem őrzött meg mást érték-ként, mint a hajdani sós-kifliket és a karsú háromdecis butélikát. Valójában a Rend, amely a régi világot jellemezte, csak a felszínen létezett, látszólagos volt. Az ilyen birodalom méltó és megérett a megsemmisülésre. Ezért sem tartom helyénvalónak, hogy Fried István több helyen értékvákuumról ír (219. és 283. oldalak), amit így magyaráz „a tünőnek is voltak egykor értékei, részint a születő új nem bizonyosan sokkal jobb a tünőnél, s így »értékvákuum« keletkezhet” (283. o.). Hiszen nem arról van szó, hogy az összeomlás előtti értékek megszűntével vákuum keletkezett, mert azokat, jobb értékek hiányában, nem pótolták. A társadalom, amelyet Krúdy ábrázol, nem rendelkezett olyan értékekkel már a felidézett múltban sem, amelyek iránymutatással szolgálhattak volna a zavaros jelenben.

A legfőbb probléma Fried István kötetével azonban az, hogy nem tartalmaz a kérdésekre, problémafelvetésekre választ adó, kifejtett állításokat. A szerző nem visz végig gondolatmeneteket, inkább csak ötleteket vet fel. Tanulmányai így kevéssé koherensek, nehezen olvashatók. Lehet, hogy ezt a Krúdy-szövegekben rejlő jelentésppluralizmus indokolja: a szerző figyelmezteti is mind azokat, akik „pontosan körvonalazható, markánsan megjelölhető jelentéssel” látnák el a műveket, hogy „téves úton” járnak (94. o.). Azonban a Krúdy-szakirodalom már számot vetett a jelentések egymásra torlódásával, éppen ezért nem gondolnám veszélyesnek egy értelmezés következetes végigvitelét.

A kötetet sajnos jó néhány sajtóhiba tarkítja: „korvonalazza” (45. o.), „pozicóról” (117. o.), „ködfályol” (119. o.), „rögzíthetetlenségét” (190. o.), „szituácóban” (196. o.), lineáris (253. o.) meeghiúsulása (247. o.), illetve a *Ki (a) velszi herceg* című fejezet a tartalomjegyzékben jelzettel ellentétben nem a

211. hanem a 215. oldalon kezdődik. A *Valakit elvisz az ördög*-ből a 286. oldalon említett rész nem a tizenkettedik, hanem a huszonegyedik fejezetben van (a 298. oldalon már helyesen van feltüntetve). Az egész kötet nagy hiányossága, hogy a Krúdy szövegekből vett idézetek nincsenek ellátva oldalszámmal, holott az olvasók ezt a segítséget talán joggal várhatják el.

Fried István tanítványa, Kelemen Zoltán 2002-ben védte meg PhD-értekezését, amely most könyv formában megjelent *Történelmi emlékezet és mítikus történet Krúdy Gyula műveiben* címmel. A fűlszöveg szerint a könyv tárgya az a sajátosan magyar Mária-kultusz, amely a Nagyboldogasszony-kultusz és a Szűz Mária-kultusz ötvözete, s amely gyakorta feltűnik Krúdy Gyula szövegeiben; anyaga pedig Krúdy Gyula Habsburg tárgyú regényei, novellái, különös tekintettel a Mohács-trilógiára. Ennek kapcsán a szerző fontosnak tartja többször is kiemelni, hogy foglalkozik a Barta-féle kiadásból (*Királyregények*) kimaradt *Árnyékkirályal*, ami pedig egy előtanulmány volt a trilógiához. Ebből Krúdy részleteket át is emelt abba.

A *Királyregények* elemzésekor még nem szakad el a történelmi szakmunkáktól Kelemen Zoltán, és összeveti a regényeket Jászai Pál *A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után* című munkájával, megállapítva, hogy ebből Krúdy legfőképp a dekorációt, a képek beállítását veszi át, a kötetben szereplő illusztrációk alapján (108. o.). Feltárja, milyen forrásmunkákra támaszkodhatott Krúdy a regények írásakor, ezek hatását, ahol kimutatható, ott kimutatja. Majd megállapítja, hogy a történelmi regény Krúdy számára a saját mitológia létrehozásának színtere (108. o.). A *Királyregények* korabeli befogadását is szemügyre veszi, a megjelent recenziók alapján.

A Krúdy műveiben megnyilvánuló történelemszemléletet viszont már Ru-

dolf Bultman, Robin C. Collingwood, Karl Löwith, Arnold Toynbee és mások nézetei alapján úgy összegzi, hogy az a történelem nélküli és a történelemmel nem számoló földművelő-állattenyésztő társadalmak hagyományán alapul, de erre a szemléletre még ráépül nála a történelmi tudatú nemzetek gyakorlata, amely szintén a folytonosság fenntartását célozza (173. o.).

A fő mondanivalót illetően csupán a szerzői szándékok vázlatos ismertetésére szorítkozhatunk a továbbiakban. A kötet alaptézisét Kelemen Zoltán így határozza meg: „Krúdy regénykompozíciójában a magyarság és a magyar föld, az ország és a nemzet mítoszát teremt meg. A mítosz főalakja a regények főszereplője, Habsburg Mária, aki ezúttal nem annyira Habsburg királylány, mint inkább a magyar Nagyboldogasszony (Szűz Mária) kultusz megtestesítője, a félig pogány, félig keresztény magyar mítosz központi alakja.” Az író a „Habsburg uralkodóház mítoszát építi le, rámutatva hatalmi impotenciájukra, valamint arra, hogy uralkodásukból (és valószínűleg hatalmi mítoszukból is) hiányzik a szakralitás” (9. o.). Ennek az irodalmi trónfosztásnak az állomásait követi nyomon Kelemen Zoltán fejezetéről fejezetre.

A szerző elsőként a Mária-kultuszt és ennek regénybeli megjelenéseit vizsgálja, illetve azt fejt fel, hogyan alakult át az ősi, pogány időkből eredő Istenanya-kultusz Mária, a Nagyboldogasszony kultuszává; majd pedig azt, hogyan jelent meg mindez Krúdy műveiben, főként nagyanyja, Radics Mária hatására. Kelemen Zoltán rámutat arra, hogy Mária főbb attribútumait, melyek között említi az önfeláldozást, gyógyítást, új életlehetőségek teremtését, (40. o.) mértéktartást, (45. o.) több Krúdy-szereplő is hordozza, nem is feltétlenül csak azok, akiket Máriának hívnak: Horváth Klárát, Szekszti Juditot, Nyirjes Evelint említi meg Habsburg Mária mellett. Külön foglalkozik a

magyarországi búcsújárásokkal mint a Mária-kultusz fő elemével. Végül arra a következtetésre jut, hogy Krúdynál a „szakrálisan” trónfosztott Habsburg uralkodók helyét Szűz Mária veszi át, aki Magyarország valódi uralkodójává válik, természetesen csak szakrális értelemben (48. o.).

A könyv mélystruktúráját meghatározó évszázados gondolatot csak a kötet második felében idézi fel Kelemen Zoltán: I. István király fia halála után, alkalmas örökös híján Szűz Mária kegyelmébe ajánlotta országát. A továbbiakban feltárja ennek a „hagyomány”-nak (198. o.) a továbbélését a néphagyományban (szegedi néphit), hogy ezzel is közelebb jusson Habsburg Mária Krúdy által megrajzolt alakjának megértéséhez. Érdekes, hogy ezzel együtt is problematikusnak tartja, hogy a trilógia hőse sem nem Ferdinánd, sem nem Zápolya, hanem Mária (II. Lajosnak pedig nincs is esélye főhőssé emelkedni, mert az első kötet végén elesik a mohácsi csatában). Ezt az ellentétet azzal a feltevessel oldja föl, hogy Krúdy valószínűleg csak a kisszerűséget és a jelentéktelenséget tartja igazi Habsburg tulajdonságnak, Mária pedig így nem is igazi Habsburg, mert hiszen őbenne Krúdy „a magyarok Nagyasszonyát, Királynéját, Szűz Máriát mintázza meg” (206. o.). Mégis elégedetlen Máriával Kelemen Zoltán, hiszen nem tudta megmenteni az országot, nemcsak Mohács után nem, de az első világháború végén sem, mikor „másodszor élték meg a nemzetcsontkítás tragédiáját” (209. o.). Joggal teszi fel tehát a kérdést Kelemen Zoltán: Ki volt Mária? Lehetséges, hogy Mária „sem volt több, mint a magyarságot századokon át elnyomó, korlátolt habichtsburgi grófi család egyik sarja?” (209. o.) Ám ezt a kérdést megnyugtatóan megválaszolja: „Krúdy számára a 16. századi magyarság történetében a legtragikusabb éppen az, hogy Habsburg Mária valóban a boldogságos Szűz,

a Nagyboldogasszony megtettesülése volt, aki valóban meg akarta váltani ezt az országot. Csak éppen a nyakas és elvakultan gögös magyarok nem akarták, hogy megváltsák őket” (209. o.).

Úgy érzem, Kelemen Zoltán könyve itt, a *Ki volt Mária?* című fejezetben éri el a tetőpontot, az ezt követő két fejezet csak lecsengetés. Ezeket férfialakok bemutatásának, egymással való szembeállításának szenteli a szerző. A Mária és a Ferenc József közti századok Habsburg uralkodóinak Krúdy-regényekben megjelenő alakját vizsgálja, illetve részletesen elemzi a *Kossuth fia* című regényt, szembeállítva Kossuth, illetve fia, Ferenc és Ferenc József alakját.

A harmadik Krúdy-könyv is egy PhD-értekezésből fejlődött ki. Gintli Tibor könyve, a *Valaki van, aki nincs* a legkoherensebb mű mindhárom megközelítés közül. Ennek okát a pontos és egyértelmű témakijelölésben lelhetjük fel. Azokat a művészi eszközöket veszi Gintli Tibor vizsgálat alá, amelyek megkérdőjelezik az elbeszélő alakok önidentikus szubjektumát. Jóllehet vizsgálata tárgyát a szubsztanciális személyiség megbomlását előidéző elbeszélés-poétikai megoldások képezik a Krúdy-szövegekben, már az előszóban elismeri – és végig számol is vele –, hogy a Krúdy-szövegekben ezzel ellentétes hatású erők is munkálnak. Az ezen ellentétes hatású erők kizárólagos vizsgálatára vonatkozó értelemzésektől végig következetesen elhatárolódik. Gintli nem kíván rendet tenni abban a káoszban, amit a Krúdy-szövegek jelennek: a káosszal nyíltan számot vet, vizsgálja, elemzi, de semmiképpen nem kívánja felszámolni valamilyen ideális, de hamis rend reményében.

A kötet hét fejezete mind egy-egy jól körülhatárolt kérdést vizsgál egy-egy választott szövegen.

A *Név és identitás* című első fejezet a *Boldogult úrfikoromban* című regényekben elemzi a klasszikus elbeszélői

pozícióból való elmozdulást, illetve a névadást, névhasználatot. Rétegenként feltárja az alakok nevének implikációit és ezek viszonyát az elbeszélő figurákhoz. Megállapítja, hogy a mintázat, amit a név és viselője közti kapcsolat kiad, „olyan kaotikus látványt mutat” (31. o.), hogy az már aláássa az arc-árc kettőségére épülő interpretáció lehetőségét, s úgy véli, hogy a szürreálisba és abszurdba hajló névhasználat a személyiség struktúráját bontja meg.

Az *Olvasás és önértelmezés* című rész „az olvasás szövegben elbeszélő módját értelmezve törekszik az irodalmiság problémáját körüljárni” (39. o.), szemben a korábbi értelmezésekkel, amelyek a Krúdy-regények kiterjedt intertextuális utalásrendszeréből az író kedvenc regényeire vagy saját regényei mintájára következtettek. A *Vörös postakocsit* a posztmodern irodalomtudomány nézőpontjából elemezve Gintli Tibor abból indul ki, hogy a regényben megjelenített olvasók autentikus olvasásként az olvasott mű saját életben való „újraélését” fogadják el. A szerepek sokaságával számot vetve megállapítja, hogy nem a valódi személyiség elkendőzéséről, hanem sokkal inkább a személyiség osztottságáról, azonosulásról és eltávolodásról, játékosságról van szó.

Az *Emlékezetmodellek és személyiség-elbeszélés* című fejezet a *Szindbád ifjúsága* című kötet alapján az emlékezés és utazás viszonyát fejti fel, az elmúlt és az emlékező Én kapcsolatában. A fejezet fő kérdésfeltevésai a következők: Mennyire az emlékező Én konstruálja a múltbeli Ént, illetve van-e annak saját léte? Milyen kapcsolat áll fenn a jelenbeli és a múltbeli Én között? Beszélhetünk-e egyáltalán folyamatosságról?

Az *Élettörténet és narratív* identitás című fejezet a szereplői monológokon keresztül firtatja a szereplők „önidentikusságának problémáját” (102. o.). (A fejezetben a szerző szinonimaként

használja a Szabó Ede által bevezetett, kevésbé szerencsés „ária” és a pontosabb fogalomhasználatot tükröző „szereplői monológ” kifejezéseket.) Birtokolja-e a szereplő vagy a mindentudó elbeszélő az elbeszél alak személyiségét? Gintli Tibor ebben a fejezetben is szembehelyezkedik a „hagyományos” megközelítésmóddal, amely a *Napraforgó* szereplőit ellentétpárokba rendezve láttatja (vidéki-városi, tiszta életű-romlott, régimódi-modern), és inkább a személyiség interszjektív voltára és a személyiség decentralizálódásának tapasztalatára, illetve az értelmezés lezárhatatlanságára hívja fel a figyelmet.

A kötet utolsó három, rövidebb fejezete a *Metafora és önazonosság*, *Az eredet iróniája és a Szerelemelbeszélés és szubsztancialitás* címet viseli. Ezekben a szerző a *Mit látott Vak Béla szerelmében és bánatban*, *A templárius és a Palotai álmok* című regényeket vizsgálja, három különböző szempontól, de mindegyik az osztatlan, teljes személyiség bomlására, széthullására irányítja fel a figyelmet.

Az átgondolt és jól kidolgozott kötetből viszont nagyon hiányzik az összegző

fejezet, amely nélkül furcsán befejezetlen ez a máskülönben esedékes és fontos munka.

A kötet lényegében elérhetetlen, könyvesboltokban nem hozzáférhető, könyvtárakban alig lehet fellelni. Ráadásul sajnos sok sajtóhiba, elírás tarkítja a kötetet, ráadásul ezek gyakran értelmezavaróak vagy nagyon humorosak: „utalásom” az ’utaláson’ helyett (38. o.), „mellet” a mellett helyett (44. és 73. o.), „intertextuális jelentésvonatozását” (74. o.), „minta” a mintha helyett (86. o.), „jelege” (105. o.), „Nyires Evelin” (118. o.), „Kit látott Vak Béla szerelmében és bánatban” (142. o.) „egyelten” az egyetlen helyett (184. o.).

Fried István: *Szomjas Gusztáv hagyatéka. Elbeszélés, elbeszélő, térdő Krúdy Gyula műveiben.* [Budapest], Új Palatinus Könyvesház, 2006

Kelemen Zoltán: *Történelmi emlékezet és mítikus történet Krúdy Gyula műveiben.* [Irodalomtörténeti füzetek Szerk. Fenyő István 155. szám.] Budapest, Argumentum, 2005

Gintli Tibor: *Valaki van, aki nincs. Személyiségelbeszélés és identitás Krúdy Gyula regényeiben.* [Philosophiae Doctores.] Budapest, Akadémiai, 2005

Szatmáry-Horváth Anna